

5. Пашуто В.Т. Помезания. – М., 1955. – С. 116.
6. РИБ. – Т. XX. – Стб. 786. – № 166.
7. РИБ. – Т. XX. – Стб. 758. – № 146.
8. Статут Великого князівства Литовського 1529 року // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 1 / За ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.І. Панькова. – О.: Юрид. літ., 2002.
9. Статут Великого князівства Литовського 1566 року // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 2 / За ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.І. Панькова. – О.: Юрид. літ., 2003.
10. Статут Великого князівства Литовського 1588 року // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 3, кн. 1 / За ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.І. Панькова. – О.: Юрид. літ., 2004.

УДК 340.15(477).1917/20”

Н.В. Єфремова

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПОГЛЯДИ ЩОДО РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Повернення українському читачеві наукової і публіцистичної спадщини В'ячеслава Липинського наприкінці ХХ ст. стало визначною і не випадковою подією. У ті часи Україна активізувала складну боротьбу за відродження своєї незалежності. Саме тому значно збільшився попит на історичні розвідки та на працювання вчених різних часів у галузі історії держави і права України, а одними з найпопулярніших серед них виявились праці учасників української національної революції 1917–1920 рр. – М. Грушевського, С. Єфремова, В. Вінниченка, П. Христюка, В. Липинського та багатьох інших.

Слід відзначити, що така увага не була випадковістю, бо і сьогодні, вже на початку ХХІ ст., ми маємо багато схожих проблем, які намагались вирішити наші попередники. Серед таких найактуальніших питань, наприклад, залишаються питання земельної реформи, політичної культури, місцевого самоврядування, армії, місця і значення української еліти в державі тощо.

Однак звернення до праць окремих науковців першої половини ХХ ст. ще і досі є проблематичною справою. Як відомо, більшість «національно-буржуазних» праць доби революції вилучали та ретельно приховували більшовики в радянські часи. І хоча сьогодні роботи окремих учасників революції перевидаються, кількість таких видань є «краплиною в морі». Саме тому ми пропонуємо звернути увагу на творчий спадок В. Липинського, напрацювання якого сьогодні є важливим матеріалом для роздумів не тільки в осередку вчених кіл України.

Вивченням наукового спадку В. Липинського в середині ХХ ст. в Україні не займались. Це пов'язано з тим, що наукова позиція і погляди вченого щодо оптимальної форми правління в Україні та необхідності існування її еліти як важливого чинника державотворчого процесу не збігалися з ідеологією комуністичної партії в СРСР. Отримавши тавро «махрового монархіста-самостійни-

ка», вчений був приречений на науково-політичний остракізм до останніх часів існування радянської влади.

Однак глибокий інтерес й повага до спадщини засновника державницької школи в українській історіографії і політичній думці в осередку української діаспори привели до появи у ХХ ст. Східноєвропейського дослідного інституту у Філадельфії, названого на честь вченого.

Власно же в Україні повернення до наукових досліджень праць В. Липинського та його біографії відбулось автоматично з падінням СРСР. Яскравим свідченням цьому може бути Перша міжнародна наукова конференція в Україні «В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна», проведена 2-6 червня 1992 р. у Києві, Луцьку і Кременці до 110-ї річниці від дня народження вченого. Цікаво, але цей захід став своєрідним продовженням на українському ґрунті міжнародної наукової конференції на честь вченого у Гарвардському університеті (США) 1982 р.

Сьогодні інтерес до праць вченого в Україні поступово зростає. Вивченням його робіт займаються такі українські вчені, як: Я. Пеленський, Н. Яковенко, Н. Заміська, Я. Грицак, Т. Андрусак та багатьох інших. Однак більша частина архівних матеріалів з наукової спадщини вченого ще і досі чекає на об'єктивний і ґрунтовний аналіз.

В'ячеслав (Вацлав) Липинський народився 17 квітня 1882 р. в Ратнові поблизу Луцька [1, с. 235] і з юних літ почав цікавитися історією України та Польщі. Власно ідею самостійної України він висунув досить рано, однак революційні події зустрів неоднозначно. З одного боку, Липинський бачив перспективу нових державотворчих можливостей, з іншого – невизначеність і хитання Української Центральної Ради та наступних керманічів України.

Тут доцільно також нагадати, що проблема визначення історичних та правових основ для Української держави постала вже в червні 1917 р. і була суттєво ускладненою небажанням Тимчасового уряду Росії визнавати українську автономію. У цей час УЦ Рада обґрунтовувала визволення українського народу виключно на підставах права на самовизначення народу, але Тимчасовий уряд намагався оспорювати це, спираючись виключно на історико-правові основи єдиної Росії.

У таких умовах, на думку представників УЦР, концепція політичної самостійності України повинна була мати міцні історичні та правові підстави. Тоді з метою спростування аргументів про вічну цілісність Росії виступив М. Грушевський. У його праці «Переяславська умова України з Москвою 1654 р.», виданій у Києві в 1917 р., містилось роз'яснення того, що Україна піддалася під протекторат Москви, зберігаючи за собою характер держави, на правах широкої політичної автономії, і ця угода була порушена московською стороною, а відтак український народ має право домагатися повернення до «первісного стану прав України».

Аналізуючи проблему історичних та правових основ для української держави, В. Липинський вважав, що держава, особливо національна, відіграє творчу роль в організації, керуванні та захисті суспільства. Одночасно він утвердився

в думці, що Українська держава повинна бути незалежною і національною в сенсі тогочасного і, до речі, сучасного західного історико-соціологічного, політичного і юридичного розуміння.

У порівнянні з іншими тогочасними самостійниками, наприклад марксистами-соціалістами, які вважали самостійність (і тим самим також державність) за перехідний етап, через який мусить пройти український пролетаріат на шляху до утопічного безкласового і бездержавного суспільства, Липинський трактував самостійність, подібно до Польської соціалістичної партії, як перманентну та абсолютну цінність, а побудову Української держави – як центральну політичну проблему.

Цей підхід яскраво відрізнявся від ставлення до української державності таких визначних українських теоретиків і діячів, як М. Драгоманов, М. Ковалевський, Б. Кістяківський, М. Грушевський, та інших, які відстоювали федералістсько-автономістське вирішення української проблеми в системі наддержав, до складу яких входили українські землі.

Ще в 1912 р. В. Липинський у своєму неопублікованому трактаті «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі» висував розвинену концепцію самостійної української держави, спираючись при цьому на демократичні засади, незалежно від її конституційного устрою. Липинський твердив, що: «Українська нація має право на вільне і незалежне та політичне життя на власній території, а розвиток української нації, позбавленої сильною маючої верстви, тісно зв'язаний з розвитком політичної демократизації і проведенням соціальних реформ, економічно корисних для народних мас» [2].

Під час української Революції 1917–1920 рр. В. Липинський найяскравіше захищав державницьку концепцію у своєму політичному трактаті під назвою «Нарис програми Української демократичної хліборобської партії» [3, с. 254-266], який став одним із найцікавіших документів української політичної думки першої чверті ХХ ст.

Документ появився 31 серпня 1917 р. у Полтаві, але опрацьований і введений у науковий обіг він був тільки в 90-х р. ХХ ст. Ця подія сталася завдяки сумлінній праці активної дослідниці творчої спадщини В. Липинського Наталії Заліської.

У 1917 р. поняття «суверенність» українського народу інтерпретувалося ще з драгоманівської автономістсько-федералістської перспективи: вільна спілка всіх народів, широка автономія України у федеративній Російській республіці тощо.

Поняття «суверенітет» В. Липинський інтерпретував у «Нарисах програми» таким чином: «Історія наша учить нас, що повним національним життям жив наш народ тільки тоді, коли він користувався на своїй землі повнотою своїх суверенних прав (Держава Київська), або ж, після втрати своєї державності, тоді, коли в ньому зі стихійною силою прокидалися змагання до повернення цих утрачених прав (Козаччина). Всяке відречення од змагань до національно-політичної незалежності йшло все в парі з національною руйною, з занепадом

національної культури і найстрашнішим для нас ренегатством найбільш активних верств українського народу» [3, с. 255].

Користуючись послідовно такими поняттями, як «повна власновільність і суверенність», «державний суверенітет», «власна державна організація», «українська держава», «політично-національна незалежність», «ідея повної суверенності українського народу», В. Липинський ясно і недвозначно аргументував державну самостійність України. Цим він значно випередив тогочасних українських політиків з УЦ Ради. Підтвердженням цього є тексти Другого і Третього Універсалів Української Центральної Ради, де відобразилось політичне мислення українських керманічів тих часів.

У цілому ж питання суверенітету української держави було в центрі теоретичної творчості В. Липинського до кінця його життя.

Досить актуальними для сучасної України вбачаються погляди вченого щодо шляхів розбудови незалежної України. Ще до краху революційних українських змагань 1917–1920 рр. він наголошував на необхідності вирішити питання зовнішньополітичної орієнтації країни. Вчений виступав проти автономіських позицій М. Грушевського в 1917 р. і не підтримав ідею приєднання до більшовицької Росії. Варіант укладення союзу з Росією він передбачав тільки після повалення там влади більшовиків.

З цього приводу В. Липинський наголошував: «Союз, а не федерація. Політичний союз з Білорусією і Велікоросією – це категоричний імператив зарубіжної політики нашої майбутньої держави. Тільки активною політикою у справах «Російського Сходу» Україна може забезпечити собі... незалежне державно-національне існування» [4, с. 389].

Отже вчений вважав, що тільки федерація рівноправних слов'янських держав може забезпечити Україні нормальні умови для її державного майбутнього.

Також слід відзначити, що на противагу поглядів окремих утопістів з уряду УНР, таких, наприклад, як В. Вінниченко, В. Липинський відразу ж зазначив значення власних армії і флоту у справі відродження Української держави. На відміну від В. Вінниченка, Липинський не тішився надією на порядність сусідніх держав та їхнє бажання бачити Україну самостійною, розвинутою державою. Правильність його позицій щодо необхідності регулярної і професійної армії і флоту в державі стала очевидною на початку 1918 р., коли УНР фактично опинилась беззахисною перед більшовицькою навалою і була змушена звернутися по допомогу до Німеччини і Австро-Угорщини.

Однак значно більшу небезпеку В. Липинський вбачав у поганій організації державної влади та політичної пасивності її громадян. Державна організація, на його думку, залежить від «активної меншості», яка завдяки своїй матеріальній і моральній силі висувається на чолі нації і творить необхідні матеріальні та інші цінності, що потім переймає «пасивна більшість» нації, об'єднуючи її в єдиний суспільний організм. Саме тому одним із центральних питань, яке вчений пов'язував з проблемами державного будівництва, було питання ролі й місця української еліти.

Тут слід відзначити, що В. Липинський, подібно до Гаetano Моска (1858–1947), не використовував у своїх творах термін «еліта». Замість нього вчений користувався поняттями «національна аристократія», «провідна верства», «правляча верства», ототожнюючи їх з поняттям «еліта».

Свої міркування з цього питання він виклав у третій частині твору «Листи до братів-хліборобів» під заголовком «Про національну аристократію і про три методи її організації: клясократію, охлократію і демократію» [5]. Цю працю він написав уже в еміграції в 1921–1922 рр., коли вчений отримав гіркий досвід з програних революційних змагань в Україні.

У суспільстві В. Липинський виділяв три джерела влади: сила матеріальна, або «войовники»; економічна – «продуценти»; інтелектуальна, або «інтелігенти». Державотворчий інстинкт, на його думку, притаманний войовникам-продуцентам, а інтелігенція повинна виконувати допоміжну роль.

Як і Макіавеллі, В. Липинський виносив інтереси національної держави понад усе. Саму державу він розцінював і націєтворчим фактором. Отже, згідно з його поглядами повноцінна нація може створитися тільки за умов вже існуючої держави. При цьому він неодноразово наголошував, що ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо. Однак українська нація до сьогодні залишається роз'єднаною політично, ідейно, релігійно і культурно, тому конче актуальною лишається розробка єдиної злагодженої і збалансованої політики щодо подальшої розбудови незалежної України. Отже, загроза краху нових державницьких змагань залишилась. Більш того, у світлі останніх політичних подій вона значно посилилась.

На наш погляд, одним із найактуальних позицій у творчій спадщині В. Липинського слід назвати його погляд щодо національної належності. Вчений ототожнював поняття державної та національної належності, а на місце культурно-мовного націоналізму він ставив територіальний патріотизм.

Як зазначив один із активних дослідників творчості В. Липинського Ю. Вільчинський, «саме завдяки цій тезі в українській політичній думці утвердився погляд, що постійні мешканці української землі без уваги на їх соціальну приналежність, віровизнання, етнічне походження і навіть національно-культурну свідомість мають бути повноправними громадянами української держави» [6, с. 96].

Аналізуючи погляди В. Липинського щодо проблем державного будівництва в Україні, неможна не звернути увагу на погляди вченого щодо питання місця і ролі Церкви в державі. Перекоаний у тому, що тільки на релігійних нормах може бути побудована державність, він наполягав на чіткому розмежуванні компетенцій політичного і духовного керівництва і на невтручанні Церкви у світські справи.

З позицій сучасних політичних реалій це питання знов набуло своєї актуальності. Пригноблена за радянські часи Церква, разом з відновленням незалежності України, переживає своє чергове відродження. Її місце і роль в державі сьогодні є предметом гострої дискусії в суспільстві. Так, на відміну від наших сусідів – Польщі чи Туреччини, Україна не є відносно однорідною державою за

віросповіданням її населення. Її багатоконфесійність лише додала значну кількість складних і суперечливих проблем.

Спостерігаючи схожу ситуацію на початку ХХ ст., В. Липинський писав: «Коли Православна церква українська... перейме під впливом ввійшовших в її ряди «свідомих українців» їх ідеологічну розпущеність та розперезану, не знаючу ніякої міри, тактику; коли вона не йтиме всіма силами до створення української єдності принаймні в сфері релігії православної, а своєю загонистію викличе розлом в місцевій православній церкві; коли під впливом соціалістично-націоналістично-демократичного дурману світської інтелігенції вона тільки «автокефалістів» і «демократів» за Українців, а решту людей на Україні за «Москалів» або «Поляків» проголосить і введе в свою церковну організацію принцип класової та націоналістичної боротьби... – то можна з певністю сказати, що її зустріне ще гірша доля, ніж унію ХVІ в., бо вона не матиме, як та, римської підтримки і опори» [7, с. 57-58].

Отже, до сьогодення в суспільстві існує запитання: якщо Церква – поза політикою, то якою повинна бути її підтримка для політичної влади? Вчений відповів на нього досить лаконічно: «Не та релігія і церква нам в нашій світській боротьбі за Україну допоможе, яка буде найбільше «національна» і найбільше «українська»... а та, яка найкраще навчить своїх вірних в їх світській боротьбі за Українську державу виконувати вічні і загальнолюдські закони творчої громадської моралі» [7, с. 51-52]. Отже, із сучасного погляду, ідея В. Липинського стосовно ролі Церкви в державі є найбільш зваженою і обґрунтованою.

Слід також пам'ятати, що релігійні війни не приносили позитивних здобутків жодній державі. З цього приводу вчений говорив: «Всі тривки держави та великі культури розвивались з розвитком релігії і падали з її упадком» [7, с. 18-19]. Ця закономірність, за переконанням В. Липинського, повторювалась і буде повторюватись. Однак і сьогодні одним із найголовніших завдань Церкви залишається виховання людини і громадянина таким чином, щоб вона мала вічні ціннісні орієнтири в житті.

Підсумовуючи наведене, слід сказати, що ідея суверенності Української держави була в центрі теоретичної творчості В'ячеслава Липинського до кінця його життя. Безумовно, що окремі його положення сьогодні вбачаються неможливими для застосування. Однак глибокий і ґрунтовний аналіз його творчої спадщини став особо доцільним у сучасних умовах політичної кризи державної влади. Теоретичні напрацювання вченого не втратили своєї актуальності по багатьох пунктах реформаційного проекту державного будівництва в Україні. «Незручні» для радянської влади, вони стають справжнім джерелом для пошуків можливих варіантів подолання кризових явищ в незалежній Україні на початку ХХІ ст.

Література

1. Липинський Я. Вацлав Липинський і його родина // В'ячеслав Липинський. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. – К.: Філадельфія, 1994. – С. 235.

2. Липинський В. Меморіал до українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі. – К.; Краків, 1912.
3. Липинський В. Нарис програми Української Демократичної Хліборобської партії // В'ячеслав Липинський. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994.
4. Крестовская Н.Н., Цвиркун А.Ф. История политических и правовых учений. – Х., 2002.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Відень, 1926. – С. 111-343.
6. Вільчинський Ю. В'ячеслав Липинський – до української нації через українську державу // В'ячеслав Липинський. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994.
7. Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Нью-Йорк, 1956.

УДК 341.231.14-055.2

Н.В. Аніщук

РОЛЬ ВІДЕНСЬКОЇ ВСЕСВІТНЬОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ (1993 р.) У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА

На початку ХХІ століття актуальність проблеми гендерного насильства не викликає сумніву. На жаль, статистика з приводу фактів насильства щодо жінок на гендерній основі досить сумна. Скажімо, за останні роки близько 60 млн. жінок зникли з різних причин, але в основі їх зникнення міститься дискримінація на підставі статі [1, с. 7]. Нерівне становище жінок у суспільстві робить їх беззахисними та провокує насильство з боку чоловіків. І хоча в повсякденному житті страждання жінок не так помітні, між тим є підстави стверджувати, що поставлена проблема є досить актуальною для багатьох країн світу.

Важливу роль у вирішенні проблем гендерного насильства відіграла Віденська всесвітня конференція з прав людини (1993 р.), яка дала можливість жінкам пізнати нове бачення правозахисного мислення та практики. Після її проведення, вже через півроку, Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про викорінення насильства щодо жінок – перший міжнародний документ у сфері прав жінок, який загострив увагу на проблемі гендерного насильства [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор, дає підставу стверджувати, що обраний напрям дослідження залишається малодослідженим у сучасній юридичній науці. Проте це не означає, що сьогодні не здійснюються наукові розвідки з гендерної проблематики. Варто виділити прізвища вітчизняних вчених: Н. Болотіної [3], М. Буроменського [4], І. Котюк, О. Костенко [5], І. Лаврінчук [6], Т. Мельник [7], А. Олійник [8], З. Ромовської [9] та ін., які займаються гендерною проблематикою. Віддаючи належне їхній науковій діяльності, все ж слід зазначити, що на сьогодні в нашій державі проблема гендерного насильства залишається малодослідженою і потребує подальших наукових розвідок задля її вирішення та подолання.

Метою даної статті є окреслення ролі та значення Віденської всесвітньої конференції з прав людини (1993 р.) у вирішенні проблем гендерного насильства як порушення прав жінок.